Horváth Péter

Szombati kurzus

első beadandó

Öreg barátom – van-e ki a nevet nem ismeri? – nem csak a teremtő irodalom mestere, hanem nagy kultúrájú, sokat tapasztalt, tudós ember. Szombatonként megiszunk kettesben egy-egy üveg barna sört, dumálgatunk.

Ez jó.

Hanem, mi lenne, gondoltam, ha megkérném, tartana nekem egy magánegyetemi kurzust azokról a dolgokról, amiket igazán kedvel?

Megkértem.

Habozás nélkül rábólintott.

– A jövő hétre olvasd el Harold Pinter *A gondnok* című színdarabját, és Sherwood Anderson *Winesburg, Ohio* című novelláskötetét.

Azonnal megbántam elhamarkodott kérésemet.

Nem szeretek olvasni, pedig kölyökkoromból zsíroskenyéren és végtelen mennyiségű olvasáson nőttem fel. A meséktől haladtam Móra Ferencen, Gárdonyin, Fekete Istvánon át Cooper indiánjaiig, aztán Balzac, Hugó Viktor, az idősebb Dumas könyvei jöttek, közben Mogyoró kinőtte kabátját, megsirattam a kis gyufaárus lányt, jött Verne Gyula, Jack London, aztán Rejtő Jenő – tizennégy éves koromra kiolvastam a Békéscsabai Gyermekkönyvtár majd minden kötetét. Nem a tudásvágy vezetett, nem is az irodalom iránti érdeklődés. A lehetőségeimmel ismerkedtem. Hogy mi minden lehetek majd. Tom Sawyer, Maugli, Kinizsi Pál, Tarzan, Bornemissza Péter, Némó kapitány, bejárhatom a világ összes táját, ott és olyan életet választok majd magamnak, ahol és amilyet csak akarok.

A könyvek szerint tárt karokkal vár rám a világ.

Kamaszodva aztán leterített Ady Endre és József Attila, kezdtem felfogni az erkölcs mibenlétét és a vele járó dilemmákat. Kiterítenek úgyis? De minden zavaros kétségemet legyőzte az élet szeretete. Hemingway rajongója lettem, figyelmen kívül hagyva, hogy a minden sorában életigenlő Papa egy vadászpuskával főbe lőtte magát. Később hosszú évekre Albert Camus nyűgözött le: lehet hősként élni akkor is, ha az ember nem hisz a hősiségben, illetve abban, hogy... Nem is tudom pontosan miben.

Isten hidegen hagyott.

Haladás nincs.

Út csak lefelé vezet.

Aztán némiképp a magam számára is váratlanul azon kaptam magam, hogy verseket írok, beat-dalokat a gitárzenekaromnak, egy országos pályázatra színdarabot, aztán novellákat – magamról. Elsősorban az elmulasztott lehetőségeimet vizsgáltam ezekben az írásokban, gondolatban újra éltem bennük egy-egy „kalandomat", és próbáltam megérteni, hogy voltaképpen mi történt, vagy mi nem történt a valós időben.

Magammal ismerkedtem.

Aztán kiderült, hogy ezek az írások szórakoztatják a barátaimat, apám is megengedően nyilatkozott némelyikről, ami tőle komoly dicséretnek számított. Huszonévesen arra ébredtem, hogy úgynevezett fiatal író vagyok.

A véletlen összehozott Bari Karcsival, aki amellett, hogy gyönyörű verseket írt, az akkoriban megjelenő összes magyar irodalmi folyóiratot elolvasta, és nagyon sok pályatársának a verseit megtanulta. Tulajdonképpen az irigység vett rá, hogy magam is elolvassak mindent, amit a fiatal (és idősebb) prózaírók írtak akkoriban itthon. Mivel azt gondoltam, hogy kenyérkereső foglalkozásnak (apám nyomán) a színházi rendező munkáját választom, sok színdarabot is elolvastam.

Később írtam is néhányat.

Olvastam, írtam.

Ha jót olvastam, jót írtam.

Ötvenéves korom körül megcsappant a mások írásai iránti érdeklődésem. Hetvenévesen már kifejezetten fárasztott az olvasás. Nyilván ismertem már a világ összes számomra elérhetetlen lehetőségét.

És most a barátom házifeladatot ad.

Kénytelen kelletlen megrendeltem a két könyvet az antikvarium.hu-n.

Itt annak kéne következnie, hogy újra rákaptam az olvasásra.

Nem így történt.

A könyvek nem érkeztek meg az ígért huszonnégy órán belül, csak öt nappal később, péntek délután.

Mindegy, muszáj nekilátnom az olvasásnak.

Nagy nehezen átverekedtem magam *A gondnok* (Bartos Tibor fordította) szövegkönyvén. Hat-nyolc oldal után ugyanúgy belefáradtam, mint az összes, dramaturgként és rendezőként rendszeresen rám testált darabok és regények kötelező átbogarászásába. Nem állíthatom, hogy e munkák során nem támad rám egy szemernyi, örömhöz hasonló érzés sem, mert ha nekivágok egy-egy feladatnak, addig gyűröm, erőltetem, ízlelgetem, addig vacakolok vele, amíg olyasmit nem találok benne,

amiről eszembe jut valami, amire korábban sose gondoltam. Márpedig, ha az ember fejében új gondolat támad, az ünneppé teszi a hétköznapokat.

Az elmúlt évtizedek során szakértő olvasóvá váltam. Felismerem a művek író-szakmai erényeit és hiányosságait, ez jó érzés, bár csak nyomokban emlékeztet ifjúságom finom kis áramütéshez hasonlítható bizsergésére. Mély meggyőződésem, hogy minden műalkotás arra való, hogy élvezze őket az ember, a szót teljes, érzéki értelmében *is.* E meggyőződés kétes eredményeként meglehetősen hézagos maradt az úgynevezett műveltségem. Ha egy mű olvasásakor az első tíz oldal nem hoz lázba, becsukom a könyvet. Ha egy zeneműnem ragad magával, nem hallgatom tovább. Ha egy színielőadás nem villanyoz fel az első tíz percében, spontán elalszom, nyitott szemmel. Ha egy festmény vagy szobor nem marasztal a közelében, lelkifurdalás nélkül tovább lépek. Egyébként is jó pár – ha úgy tetszik: haszontalan – tevékenységet becsülök többre a műélvezetnél. Jókat enni, aludni, szerelmeskedni, vitorlázni, pingpongozni, öreg barátommal semmiségekről fecsegni, megjavítani az elromlott vécétartályt, villanykapcsolót – bármelyiket szívesebben csinálom, ha módom van rá, mint hogy olvassak, színházba, koncertre vagy kiállításra menjek.

És akkor tessék, itt ez *A gondnok*.

Kezdjük el újra.

Egy öreg csavargó betéved egy lerobbant ház haszontalan kacatokkal teli, földszinti lakrészébe. Elsőül ezek a helyszín ismertetésében leírt kacatok keltették fel az érdeklődésemet, pontosabban egy elfeledettnek gondolt emléket idéztek fel bennem. Harmicnéhányévesen egy akkori jóbarátom adott ideiglenes szállást nekem és a feleségemnek a nemrég vásárolt háza kertjében álló, alacsony tetejű, kissé elhanyagolt (pontosabban, még nem rendbehozott) téglaépítményben, amit addig az évek alatt felgyűlt limlomjai tárolására használt. Mintha ismerte volna ezeket a hasznavehetetlen kacatokat, Pinter, szinte pontosan azt a cuccot írja le, ami a „Kisházban" fogadott minket. Ez a nekünk önzetlenül fedelet kínáló barátom proletár családba született, jól ismerte a reménytelen nélkülözést, ezért azután sem dobott ki semmit akkor sem, amikor már megtehette volna – hátha jó lesz még valamire.

Nem állítom, hogy minden irodalmi mű mozgósít valamilyen konkrét emléket az olvasó tudatában, és ezáltal kelti fel érdeklődésünket, de azt igenis állítom, hogy az olvasott szöveg megmozdít bennünk valami személyeset agyunk és szívünk nem ismert tartományaiban. Az irodalmi „szöveg" – mennyire utálom ezt a degradáló kifejezést! – nem csupán önmagát jelenti, úgy értem, nem csak az egyszerűen dekódolható állítását,

hanem hangütése, fogalmazásmódja által még a legártatlanabb, legiskolázatlanabb olvasóban is láthatatlan rezonanciákat kelt, ez teszi rokonszenvessé, figyelmünkre méltóvá a művet.

De vissza a tananyaghoz!

Közismert tény, hogy színdarabolvasáshoz sajátos készségek kellenek, mivel a drámákban általában nincsenek a párbeszédeket magyarázó, szituációleíró, netán a beszélők mögöttes gondolatait megjelenítő prózaszövegek, noha ezek a dolgok ott vannak azért – láthatatlanul – minden valamirevaló dialógusban. Nehezíti a drámaolvasást az is, hogy a szereplők közlései nem a valóságot írják le, csupán az arról való véleményüket. Ha valaki azt mondja például, hogy: „Esik az eső.", az korántsem jelenti azt, hogy *valóban* esik. Talán igen, talán nem. Az olvasónak kell eldöntenie, mit hisz.

A drámaolvasásban nekem az jelenti a legbosszantóbb nehézséget, hogy egy idő után keverni kezdem a szereplők nevét, elfelejtem, melyikük is valójában Mick, és melyikük Davies. Így jártam *A gondnok*kal is, amelynek mindhárom szereplője iskolázatlan, kültelki alak; gondolkodásuk, beszédmodoruk, fogalmazásmódjuk megtévesztően hasonló. De némi visszalapozással és odafigyeléssel kötelességtudóan úrrá lettem a problémán, és elkezdtem *érezni* a szereplőket, különösen az öreg csavargó figuráját, torokszorító küzdelmét az értésért és önmaga megértetésért, hiszen éppen ez az igyekezet adja az egész mű minden percében érezhető feszültséget, egyik szereplő sem képes igazán megérteni sem saját magát sem a másikat, sőt, a dolgok, viszonyok működését sem.

– Igen – mondja a professzorom –, ezt a Pintér nagyon érti. Én is tudok drámai feszültséget teremteni, de ahogyan ő teszi, és nem csak *A gondnok*ban, de más darabjaiban is, hogy a szereplői csupa „semmiségről", banális apróságokról „beszélgetnek", mégis szikrázik köztük a levegő...

– Mondjuk úgy – teszem hozzá tudálékosan –, mintha Isten hiánya okozná ezt a drámai elektrosztatikus vonzást és taszítást, szikrázó reménytelenséget.

Minden valamirevaló színdarab a történet megjelenítése, a karakterek bemutatása mellett – illetve éppen ezek által – egyúttal világmagyarázat is. Shakespearenél a történések végkimenetele csakis a szereplőkön múlik. Ha a dolgok rosszra fordulnak, vagy éppen ellenkezőleg, a történet happy enddel végződik, arról csakis ők tehetnek. Ha az öreg Lear nem osztja fel birodalmát a lányai közt, nem fog megbolondulni. Ha Macbeth nem hallgat nagyravágyó feleségére, nem indul meg ellene a birnami erdő. Ha Hamlet nem totojázik annyit, Dánia királya lehetett volna. Hiába huhognak boszorkányok, a végkifejlet csakis a

drámaalakok cselekedeteinek következménye lesz. Az emberi lélek bonyolult, érzékeny tájoló, könnyen meghibásodik, de ettől még a Shakespeare-i világban a négy égtáj ott van, ahol lennie kell.

Fehér György rendező egyszer azt mondta nekem: Dosztojevszkij minden mondata Északra tart. A századfordulótól – de főként az első majd méginkább a második világháború utántól kezdődően – a helymeghatározás előbb bizonytalanná, végül megoldhatatlanná válik.

Az égtájak immár nincsenek a helyükön.

Ennek tudomásulvétele maga a huszadik századi dráma. Az ötvenes évek elejétől általános gyakorlattá válik nálunk a helyzet okozta skizofrénia. A köztereken a Kelet dicshimnuszát zengjük – „Szél, szél, szállj Keletről hozzánk!" –, otthon Nyugatról álmodozunk. A vasárnapi mise után a magyar gyerekek a pártházak televíziójában nézik Tell Vilmos kalandjait, délután ünnepi úttörőfoglalkozáson szidják a népek ópiumát. A kétlelkűség gyakorlata persze nem újkeletű. „Adjátok meg a császárnak, ami a császáré, és Istennek, ami az Istené!" – ajánlotta Jézus. Talán e tanácsának következményeként is válik hamarosan hazátlan földönfutóvá a választott nép. A mi megbetegített tudatunk azzal igyekszik megszüntetni a kétféle áramkör okozta feszültséget, hogy egyszer s mindenkorra lemond a világ értelmezhetőségének esélyéről, illetve minden ilyen kísérlet ad hoc eredményét egyenrangúnak fogadja el, mint teljesen érdektelen véleményt.

Minderről persze egy szót se szóltam a sörözőben tartott speckollunkon, nem akartam, hogy professzorom megmosolyogjon, mint botcsinálta konyhafilozófust. De az azért szóba került köztünk, hogy *A gondnok* alakjai – minden mulatságosan heroikus igyekezetük ellenére – képtelenek a helyzetük megértésre, ez a darab legfontosabb üzenete – ha van ilyen egyáltalán. Hiszen, ha volna, úgy elég lenne egy korrekt prózamondatban közölni azt – ahogy mondjuk Szkárosi Endre tette a maga felejthetetlenül obszcén egysorosában: „A teremtés végbélbe ment.".

Pinter nem üzen semmit.

Színdarabot ír.

– Már Csehov darabjaiban elkezdődött az értékek bizonytalanná válásának megjelenése – mondja a professzorom. – Ahogy Karinthy írja a Három nővérről: Moszkvába akarnak utazni, s mivel ennek semmi akadálya nincs, maradnak. Csehov hősei fölöslegesnek érzik magukat. Pinter alakjai nem érzik ezt, de mi tudjuk, hogy fölöslegesek.

És mégis – teszem hozzá most, e sorokat gépbe kalapálva –, ez a Harold Pinter részvéttel rajzolja elénk a fölösleges életet élő alakjait. Ez a részvét ellentmond a darab kvázi filozófiai állításának, miszerint a világ

abszurd, értelmezhetetlen hely. Professzorom színdarabjait, novelláit és regényeit is átlengi a szemérmes együttérzés.

A gondnok kapcsán egyelőre ennyit.

Fel kéne lapoznom Sherwood Anderson novelláit. De nem visz rá a lélek. Éjszaka van. Ha nem alszom ki magam, a holnapi órán teljesen használhatatlan leszek.

Nem olvasok.

Írok.

Görgetem a követ a hegyre.

Fölöslegesen.